ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Συνέδρια της Ελληνικής Επιστημονικής Ένωσης Τεχνολογιών Πληροφορίας & Επικοινωνιών στην Εκπαίδευση

Τόμ. 1 (2025)

14ο Συνέδριο ΕΤΠΕ «ΤΠΕ στην Εκπαίδευση»

Η Αξιοποίηση Ψηφιακών Εργαλείων στην Εφαρμογή Τεχνικών Εκπαίδευσης Ενηλίκων: Η Περίπτωση της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης

Παναγιώτης Αργύρης

doi: 10.12681/cetpe.9435

Βιβλιογραφική αναφορά:

Αργύρης Π. (2026). Η Αξιοποίηση Ψηφιακών Εργαλείων στην Εφαρμογή Τεχνικών Εκπαίδευσης Ενηλίκων: Η Περίπτωση της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης. *Συνέδρια της Ελληνικής Επιστημονικής Ένωσης Τεχνολογιών Πληροφορίας & Επικοινωνιών στην Εκπαίδευση*, *1*, 81–90. https://doi.org/10.12681/cetpe.9435

Η Αξιοποίηση Ψηφιακών Εργαλείων στην Εφαρμογή Τεχνικών Εκπαίδευσης Ενηλίκων: Η Περίπτωση της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης

Παναγιώτης Αργύρης
argyris_p@students.ekdd.gr
Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη διερευνά τις εκπαιδευτικές τεχνικές στο πλαίσιο της εκπαίδευσης ενηλίκων, εστιάζοντας αφενός στη βιβλιογραφική τεκμηρίωση της αξιοποίησης των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνιών (ΤΠΕ) για την υποστήριξη ενεργητικών μαθησιακών πρακτικών στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση και αφετέρου στην ποιοτική αποτύπωση των τεχνικών που εφαρμόζονται σε δια ζώσης προγράμματα σπουδών της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (ΕΣΔΔΑ). Η ανάλυση επικεντρώνεται σε τεχνικές που προάγουν τη συμμετοχή και την αυτενέργεια των εκπαιδευομένων, όπως η συζήτηση, η ομαδική εργασία και η μελέτη περίπτωσης, και εξετάζει τη δυνατότητα προσαρμογής τους σε σύγχρονα ψηφιακά περιβάλλοντα μάθησης. Η συνδυασμένη θεωρητική και εμπειρική προσέγγιση επιδιώκει να συμβάλει στη βελτίωση του διδακτικού σχεδιασμού στην εκπαίδευση ενηλίκων, αναδεικνύοντας τις προοπτικές αξιοποίησης των συνεργατικών εργαλείων ΤΠΕ ως μέσα διδασκαλίας παιδαγωγικά τεκμηριωμένων τεχνικών.

Λέξεις κλειδιά: εκπαίδευση ενηλίκων, συνεργατική μάθηση, τεχνικές εκπαίδευσης, ψηφιακά εργαλεία

Εισαγωγή

Η ταχύτατη εξέλιξη των ΤΠΕ έχει επιφέρει ουσιαστικές μεταβολές στον σχεδιασμό και την υλοποίηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας, ιδιαιτέρως στον τομέα της εκπαίδευσης ενηλίκων. Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση, και ειδικότερα η σύγχρονη μορφή της, αξιοποιεί ψηφιακά εργαλεία που διευκολύνουν την αλληλεπίδραση, τη συνεργασία και την αυτενέργεια των εκπαιδευομένων, μετασχηματίζοντας τις συμβατικές διδακτικές προσεγγίσεις σε περισσότερο συμμετοχικές και ενεργητικές μορφές μάθησης. Στο πλαίσιο αυτό, η χρήση ψηφιακών συνεργατικών εργαλείων παρέχει σημαντικές δυνατότητες για την εφαρμογή εκπαιδευτικών τεχνικών βασισμένων στην ενεργητική συμμετοχή, όπως οι ομάδες εργασίας, η επίλυση προβλήματος, η μελέτη περίπτωσης και η συζήτηση.

Η σχετική βιβλιογραφία στην εκπαίδευση ενηλίκων αναγνωρίζει ως αποτελεσματικές εκείνες τις μεθόδους που προάγουν τη διαλογική σχέση μεταξύ εκπαιδευτή και εκπαιδευομένων, ενισχύοντας παράλληλα την κριτική σκέψη, τη συνεργασία και τη μάθηση μέσω της πράξης. Παρότι η ορολογία διαφέρει ανάμεσα στους μελετητές —συμμετοχικές, ευρετικές, ερωτηματικές ή ενεργητικές μέθοδοι— η κοινή συνισταμένη είναι η ανάγκη για ενεργό εμπλοκή των εκπαιδευομένων στη μαθησιακή διαδικασία. Στο περιβάλλον της ψηφιακής μάθησης, τα εργαλεία συνεργασίας όπως τα padlets, τα διαδραστικά έγγραφα, οι πλατφόρμες βιντεοδιάσκεψης και τα συνεργατικά λογισμικά, επιτρέπουν την αποτελεσματική εφαρμογή αυτών των τεχνικών, ενισχύοντας την εκπαιδευτική αλληλεπίδραση και προάγοντας την ομαδοσυνεργατική μάθηση.

Θεωρητικό πλαίσιο

Η εκπαίδευση ενηλίκων διακρίνεται για την εστίασή της στις ανάγκες, τα ενδιαφέροντα και την εμπειρία των εκπαιδευομένων, ενώ η μάθηση ενισχύεται όταν είναι ενεργητική,

συνεργατική και βασισμένη σε πραγματικά προβλήματα (Brookfield, 2013· Knowles et al., 2015). Η ανάγκη προσαρμογής της εκπαιδευτικής διαδικασίας στις σύγχρονες τεχνολογικές και κοινωνικές συνθήκες έχει καταστήσει τις ΤΠΕ αναπόσπαστο εργαλείο στον σχεδιασμό και την υλοποίηση της μάθησης ενηλίκων, ιδιαίτερα στο πλαίσιο της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης (Bates, 2015· Κόκκος, 2005β).

Παρά τη διαφορετική ορολογία που υιοθετείται στη βιβλιογραφία, υπάρχει γενική συμφωνία ότι η ενεργητική συμμετοχή των εκπαιδευομένων προάγεται μέσα από μεθόδους που ενισχύουν τόσο την αλληλεπίδραση όσο και την αυτενέργεια. Ένας διαχωρισμός γίνεται ανάμεσα σε συμμετοχικές μεθόδους, οι οποίες βασίζονται στην επικοινωνία και την ανταλλαγή απόψεων – όπως η συζήτηση και η διατύπωση ερωτήσεων – και σε ευρετικές μεθόδους, όπου οι μαθητές δρουν είτε ατομικά είτε συνεργατικά για να ανακαλύψουν τη γνώση (Rogers, 1999). Σε παρόμοιο πνεύμα, άλλοι ερευνητές κάνουν λόγο για ερωτηματικές και ενεργητικές προσεγγίσεις (Noyè & Piveteau, 1999), ενώ προτείνεται και μια κατηγοριοποίηση που περιλαμβάνει μεθόδους εξερεύνησης και εφαρμογής (Courau, 2000).

Ανεξαρτήτως της ορολογίας, είναι σαφές ότι προωθείται η ενεργητική μάθηση όταν οι εκπαιδευόμενοι συμμετέχουν στην κατασκευή της γνώσης μέσω διαλόγου, συνεργασίας και πειραματισμού (Γιαβρίμης, 2016· Κόκκος, 2005α). Οι τεχνικές που συχνά αναφέρονται ως καταλληλότερες για την επίτευξη αυτών των στόχων περιλαμβάνουν τη μελέτη περίπτωσης, την επίλυση προβλήματος, τις ομάδες εργασίας, την προσομοίωση, το παιχνίδι ρόλων και την αυτοκατευθυνόμενη μάθηση (Brookfield, 2013· Κόκκος, 2005β).

Συνεργατική μάθηση και ψηφιακά εργαλεία

Η συνεργατική μάθηση αποτελεί πυρήνα της εκπαίδευσης ενηλίκων, δεδομένου ότι ευνοεί την κοινωνική κατασκευή της γνώσης, την ανάπτυξη διαλόγου και την καλλιέργεια δεξιοτήτων επίλυσης προβλημάτων, προωθώντας τη συλλογική αναζήτηση νοήματος και την ενεργή συμμετοχή των εκπαιδευομένων (Κοσσυβάκη, 2004). Στο πλαίσιο της ψηφιακής μάθησης, η συνεργατική διάσταση ενισχύεται με τη χρήση Web 2.0 εργαλείων, τα οποία παρέχουν δυνατότητες τόσο για ταυτόχρονη όσο και ασύγχρονη συμμετοχή, διευκολύνοντας την ανταλλαγή ιδεών, τον συλλογικό σχολιασμό και την από κοινού δημιουργία περιεχομένου, ενισχύοντας έτσι τη διαδραστικότητα και την επικοινωνία μεταξύ των εκπαιδευομένων (Conole & Alevizou, 2010· Redecker et al., 2011). Οι ψηφιακές πλατφόρμες, όταν αξιοποιούνται με παιδαγωγικό σχεδιασμό και κατάλληλη καθοδήγηση, συμβάλλουν ουσιαστικά στην εμπλοκή των εκπαιδευομένων, προάγουν τη δημιουργία νοήματος και υποστηρίζουν διαδικασίες μετασχηματιστικής μάθησης, η οποία χαρακτηρίζεται από κριτική σκέψη και αυτονομία (Brookfield, 2013).

Πιο συγκεκριμένα, η χρήση εργαλείων όπως το Padlet, που διευκολύνει τον καταιγισμό ιδεών και την οργάνωση συλλογικών σκέψεων, το Miro, το οποίο υποστηρίζει την οπτικοποίηση και ανάλυση σύνθετων προβληματικών καταστάσεων, και τα Google Docs, που επιτρέπουν την ταυτόχρονη συνεργασία στην παραγωγή κειμένων, ενισχύουν σημαντικά τη συλλογική δράση και την ενεργό συμμετοχή των εκπαιδευομένων (Bonk & Khoo, 2014). Μέσω αυτών των εργαλείων, δημιουργούνται πλαίσια μάθησης όπου η γνώση δεν μεταδίδεται μονομερώς, αλλά οικοδομείται συλλογικά και αναστοχαστικά, προωθώντας την αλληλεπίδραση και τον διάλογο ως βασικά συστατικά της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Επιπλέον, η χρήση των εργαλείων αυτών συμβάλλει στην υπέρβαση των περιορισμών του χώρου και του χρόνου που χαρακτηρίζουν την εξ αποστάσεως εκπαίδευση, καθώς προσφέρουν ευέλικτες και προσβάσιμες μορφές συνεργασίας. Με αυτόν τον τρόπο, οι εκπαιδευόμενοι ενθαρρύνονται να αναπτύξουν δεξιότητες αυτορρύθμισης, κριτικής σκέψης και ομαδικής εργασίας, οι οποίες αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για τη δια βίου μάθηση

και την προσαρμογή σε συνεχώς μεταβαλλόμενα γνωστικά και επαγγελματικά περιβάλλοντα.

Ψηφιακές ικανότητες εκπαιδευτών και εκπαιδευομένων

Η αποτελεσματική αξιοποίηση ψηφιακών συνεργατικών εργαλείων προϋποθέτει την ανάπτυξη κατάλληλων ψηφιακών δεξιοτήτων τόσο στους εκπαιδευτές όσο και στους εκπαιδευόμενους. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει θεσπίσει πλαίσια όπως το DigComp 2.2 και το e-Competence Framework, τα οποία ορίζουν τις αναγκαίες ψηφιακές ικανότητες για την εκπαιδευτική διαδικασία (Vuorikari et al., 2022) που περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων τη δημιουργία και ανταλλαγή ψηφιακού περιεχομένου, την επικοινωνία μέσω ψηφιακών καναλιών και την ψηφιακή συνεργασία. Πολλά άλλα πλαίσια ψηφιακών δεξιοτήτων αναλύονται και συγκρίνονται σε εκτενές άρθρο (Mattar et al., 2022) σε σχέση με τη δομή, τα επίπεδα και τα χαρακτηριστικά με επίκεντρο την ανάπτυξη των εκπαιδευτών.

Η ενδυνάμωση των ψηφιακών ικανοτήτων συνδέεται με την ικανότητα αξιοποίησης τεχνολογιών για παιδαγωγικά τεκμηριωμένη διδασκαλία. Εκπαιδευτές που μπορούν να σχεδιάσουν δραστηριότητες με νόημα, να αξιοποιήσουν το δυναμικό της τεχνολογίας και να εμπνεύσουν ενεργητική συμμετοχή συμβάλλουν ουσιαστικά στην ποιότητα της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης (Bates, 2015· Καραλής, 2013). Προκλήσεις στην εφαρμογή ΤΠΕ περιλαμβάνουν την ψηφιακή ετοιμότητα των συμμετεχόντων, τους περιορισμένους ψηφιακούς πόρους, την ανάγκη επιμόρφωσης των εκπαιδευτών (Bates, 2015· Jarvis, 2004· Joyce et al., 2009).

Επιπλέον, είναι κρίσιμο να μην υποκαθιστά η τεχνολογία τη μαθησιακή αλληλεπίδραση, αλλά να λειτουργεί υποστηρικτικά σε ένα παιδαγωγικά τεκμηριωμένο πλαίσιο. Η διδασκαλία ως επιστήμη σχεδιασμού απαιτεί συνδυασμό τεχνολογικής και παιδαγωγικής σκέψης, προκειμένου να δημιουργηθούν μαθησιακά περιβάλλοντα που ενδυναμώνουν τον ενήλικο εκπαιδευόμενο (Laurillard, 2012).

Συσχέτιση εκπαιδευτικών τεχνικών και εργαλείων ΤΠΕ

Η ενσωμάτωση ΤΠΕ στην εκπαίδευση ενηλίκων υπερβαίνει την απλή μετάδοση γνώσεων, διευκολύνοντας την υλοποίηση ενεργητικών και συνεργατικών παιδαγωγικών προσεγγίσεων που ενισχύουν τη βιωματική και συμμετοχική μάθηση (Brookfield, 2013· Καραλής, 2013· Κόκκος, 2005α). Καίριας σημασίας καθίσταται η επιλογή και η παιδαγωγική εναρμόνιση των κατάλληλων ψηφιακών συνεργατικών εργαλείων με τις εφαρμοζόμενες διδακτικές μεθόδους, ιδίως εντός του πλαισίου της εξ αποστάσεως ή υβριδικής εκπαιδευτικής διαδικασίας (Bates, 2015).

Σύμφωνα με τη σχετική βιβλιογραφία, οι τεχνικές εκπαίδευσης ενηλίκων που εφαρμόζονται ευρέως τα τελευταία χρόνια είναι αποτέλεσμα παιδαγωγικών θεωριών που ενισχύουν τη συμμετοχική και ενεργητική μάθηση (ΕΟΠΠΕΠ, 2014). Οι τεχνικές αυτές, όπως έχουν συστηματοποιηθεί και ταξινομηθεί στη διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία, αποτυπώνονται στον Πίνακα 1, ο οποίος περιλαμβάνει μεθόδους που ευνοούν την αλληλεπίδραση, τη συνεργασία και την εμπλοκή των εκπαιδευομένων στη μαθησιακή διαδικασία.

Πίνακας 1. Οι εκπαιδευτικές τεχνικές της εκπαίδευσης ενηλίκων

Εκπαιδευτική Τεχνική	Περιγραφή	Στόχοι

Διάλεξη-Εισήγηση	Μεταφορά της γνώσης με οργανωμένο τρόπο (Rogers, 1999).	Κατανόηση εννοιών, οργανωμένη και συστηματική μεταβίβαση γνώσεων.
Ερωτήσεις - Απαντήσεις	Διαλογική διαδικασία που ενθαρρύνει την ενεργητική συμμετοχή και την ανταλλαγή απόψεων (Rogers, 1999).	Ενίσχυση κριτικής σκέψης, κατανόηση εννοιών, διευκρίνιση αποριών (Brookfield, 2013).
Συζήτηση	Ομαδική ανταλλαγή ιδεών με καθοδήγηση για εμβάθυνση και διεύρυνση γνώσεων (Courau, 2000).	Προώθηση επικοινωνίας, ανάπτυξη επιχειρηματολογίας, εμβάθυνση στη θεματική (Noyè & Piveteau, 1999).
Καταιγισμός ιδεών	Δημιουργική παραγωγή πολλών ιδεών χωρίς κριτική αξιολόγηση σε σύντομο χρόνο (Silberman, 2015).	Ενεργοποίηση φαντασίας, ενθάρρυνση συμμετοχής, ποικιλία λύσεων (Silberman, 2015).
Ασκήσεις	Πρακτικές δραστηριότητες για άμεση εφαρμογή θεωρητικών γνώσεων (Rogers, 1999).	Εμπέδωση γνώσεων, ανάπτυξη δεξιοτήτων, βελτίωση απόδοσης (Courau, 2000).
Επίδειξη	Οπτική παρουσίαση δεξιοτήτων ή διαδικασιών (Noyè & Piveteau, 1999).	Οπτικοποίηση γνώσης, διευκόλυνση της κατανόησης (Rogers, 1999).
Ομάδες εργασίας	Συνεργατική εργασία για επίλυση προβλημάτων σε μικρές ομάδες (Brookfield, 2013).	Ανάπτυξη συνεργασίας, κοινωνικών δεξιοτήτων, συλλογική μάθηση (Courau, 2000).
Μελέτη περίπτωσης	Ανάλυση πραγματικών ή υποθετικών καταστάσεων για εξαγωγή συμπερασμάτων (Rogers, 1999).	Ανάπτυξη κριτικής σκέψης, σύνδεση θεωρίας-πράξης, ενίσχυση αναλυτικών δεξιοτήτων (Brookfield, 2013).
Παιχνίδι ρόλων	Προσομοίωση ρόλων για βιωματική μάθηση και κατανόηση διαφορετικών οπτικών (Courau, 2000).	Ανάπτυξη επικοινωνιακών δεξιοτήτων, ενσυναίσθηση, πρακτική εφαρμογή θεωρίας (Noyè & Piveteau, 1999).
Προσομοίωση	Αναπαράσταση καταστάσεων σε ελεγχόμενο περιβάλλον για πρακτική εξάσκηση (Silberman, 2015).	Εξάσκηση δεξιοτήτων, προετοιμασία για πραγματικές συνθήκες, λήψη αποφάσεων (Silberman, 2015).
Λύση προβλήματος	Ερευνητική προσέγγιση σε πρακτικά προβλήματα με στόχο την ανεύρεση λύσεων (Brookfield, 2013).	Ανάπτυξη κριτικής και δημιουργικής σκέψης, ενίσχυση αυτονομίας, δημιουργικότητας (Duch et al., 2001).
Αυτό-κατευθυνόμενη μάθηση	Ο εκπαιδευόμενος αναλαμβάνει την ευθύνη για τη διαχείριση της μάθησής του (Knowles et al., 2015).	Ενίσχυση αυτονομίας, ανάπτυξη μεταγνωστικών δεξιοτήτων, δια βίου μάθηση (Jarvis, 2004).
Συνέντευξη από ειδικό	Άμεση λήψη πληροφοριών μέσα από διάλογο με ειδικό (Rogers, 1999).	Απόκτηση εξειδικευμένης γνώσης και διεύρυνση οπτικής.

Κατηγορίες συνεργατικών ψηφιακών εργαλείων

Τα συνεργατικά εργαλεία ΤΠΕ που παρατίθενται στον Πίνακα 2 μπορούν να ομαδοποιηθούν σε έξι ευρύτερες κατηγορίες, με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της λειτουργικότητάς τους και τον τρόπο με τον οποίο συμβάλλουν στη μαθησιακή διαδικασία. Η κατηγοριοποίηση αυτή εδράζεται στη σχέση των εργαλείων με διαφορετικές παιδαγωγικές προσεγγίσεις και θεωρίες μάθησης. Κάθε κατηγορία αντανακλά μια διακριτή μορφή αλληλεπίδρασης και συμμετοχικότητας: από τη συν-δημιουργία περιεχομένου και την από κοινού επεξεργασία εγγράφων, έως την επικοινωνία σε πραγματικό χρόνο και την ανταλλαγή ιδεών μέσα από φόρουμ και συνεργατικούς τοίχους. Τα εργαλεία αυτά ενισχύουν τη δυνατότητα των

μαθητών να αλληλεπιδρούν, να συνεργάζονται ενεργά και να οικοδομούν συλλογικά τη γνώση.

Πίνακας 2. Λειτουργικές κατηγορίες ψηφιακών εργαλείων στην εκπαίδευση ενηλίκων

Κατηγορία Ψηφιακών Εργαλείων	Περιγραφή	Ενδεικτικά Εργαλεία
Σύγχρονη επικοινωνία	Εργαλεία που υποστηρίζουν αλληλεπίδραση σε πραγματικό χρόνο μέσω βίντεο, φωνής ή συνομιλίας, ιδανικά για τηλεδιασκέψεις και εικονικές τάξεις.	Zoom, Microsoft Teams, Google Meet, Webex
Ασύγχρονη επικοινωνία	Πλατφόρμες που επιτρέπουν επικοινωνία χωρίς χρονικό συγχρονισμό, όπως φόρουμ, ανακοινώσεις ή σχόλια.	Padlet, Google Mail, LinkedIn, Slack
Συνεργασία	Εργαλεία που ενισχύουν την εργασία σε ομάδες με ανάθεση ρόλων, διαχείριση εργασιών και συνεργασία σε δραστηριότητες.	Trello, Microsoft Planner, Notion, Miro
Διαχείριση – προγραμματισμός	Εφαρμογές για χρονοπρογραμματισμό, διαχείριση ραντεβού, υπενθυμίσεις και ημερολόγια.	Google Calendar, Outlook, Calendly, Doodle
Συν-δημιουργία	Εργαλεία που επιτρέπουν την ταυτόχρονη δημιουργία και επεξεργασία εγγράφων, παρουσιάσεων ή ψηφιακών διαγραμμάτων.	Google Docs, Jamboard, Microsoft Whiteboard, Canva
Διαμοίραση	Πλατφόρμες αποθήκευσης και κοινοποίησης αρχείων που διευκολύνουν την πρόσβαση και ανταλλαγή υλικού.	Google Drive, Google Sitew, Dropbox, OneDrive, WeTransfer

Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση δεν περιορίζεται στη μετάδοση πληροφοριών αλλά δύναται να ενσωματώσει ενεργητικές και συνεργατικές προσεγγίσεις, εφόσον υποστηρίζεται από τα κατάλληλα τεχνολογικά εργαλεία (Μανουσαρίδης et al., 2017). Οι ψηφιακές πλατφόρμες όπως το Zoom, το Microsoft Teams και το Google Workspace, καθώς και εργαλεία όπως τα Padlet, Miro, Mentimeter ή τα συνεργατικά έγγραφα Google Docs, Etherpad, προσφέρουν τις απαραίτητες δυνατότητες για την εφαρμογή αυτών των τεχνικών σε ψηφιακό περιβάλλον (Bonk & Khoo, 2014).

Η χρήση αυτών των εργαλείων επιτρέπει την υλοποίηση ομάδων εργασίας, την ανταλλαγή ιδεών μέσω καταιγισμού, τη δημιουργία διαδραστικών παρουσιάσεων, την ομαδοσυνεργατική επίλυση προβλήματος και την αξιοποίηση αυθεντικών περιστατικών για μελέτη περίπτωσης (Conole & Alevizou, 2010· Laurillard, 2012). Σημαντικό ρόλο διαδραματίζει ο εκπαιδευτικός σχεδιασμός, που οφείλει να καθοδηγείται από σαφείς μαθησιακούς στόχους και να παρέχει στους εκπαιδευόμενους ευκαιρίες για αυτενέργεια, ανατροφοδότηση και αναστοχασμό (ΕΟΠΠΕΠ, 2014· Καψάλης & Παπασταμάτης, 2013).

Συσχέτιση εκπαιδευτικών τεχνικών με συνεργατικά εργαλεία ΤΠΕ

Ο Πίνακας 3 καταγράφει την αντιστοίχιση συνεργατικών ψηφιακών εργαλείων με επιμέρους διδακτικές τεχνικές, βάσει της λειτουργικής τους επάρκειας και της συμβατότητάς τους με τους παιδαγωγικούς στόχους που επιδιώκει κάθε τεχνική. Η ενσωμάτωση των ψηφιακών εργαλείων στις εκπαιδευτικές τεχνικές απαιτεί παιδαγωγική τεκμηρίωση και όχι τεχνοκεντρική προσέγγιση. Η διδασκαλία είναι πρωτίστως πράξη σχεδιασμού βασισμένη σε θεωρητικές αρχές και σαφείς μαθησιακούς στόχους (Laurillard, 2012). Συνεπώς, η τεχνολογία

λειτουργεί ως υποστηρικτικό μέσο και όχι ως αυτόνομος σκοπός. Η σύνδεση εργαλείων και τεχνικών πρέπει να ευθυγραμμίζεται με τους επιδιωκόμενους μαθησιακούς στόχους, να ενισχύει την αυτενέργεια και τη συνεργασία, και να διασφαλίζει ισότιμη συμμετοχή και διάλογο (Κόκκος, 2005β). Τέτοιες αρχές ενισχύονται με τη χρήση εργαλείων όπως το Google Docs, που διευκολύνει τη συλλογική επεξεργασία κατά τη μελέτη περίπτωσης, ή το Padlet, που προάγει τη δημιουργικότητα και την ισότιμη έκφραση στον καταιγισμό ιδεών.

Τα συνεργατικά ψηφιακά εργαλεία δεν περιορίζονται στη μετάδοση πληροφοριών, αλλά λειτουργούν ως καταλύτες ενεργούς, διαλογικής και κριτικής μάθησης, εφόσον εντάσσονται σε παιδαγωγικά τεκμηριωμένα πλαίσια.

Πίνακας 3. Αντιστοίχιση εκπαιδευτικών τεχνικών με κατηγορίες ψηφιακών εργαλείων

Κατηγορία **Εκπαιδευτική Τεχνική**	**Σύγχρονη επικοινωνία**	**Ασύγχρονη επικοινωνία**	**Συν-εργασία**	**Δια-χείριση**	**Συν-δημιουργία**	**Διαμοίραση υλικού**
Διάλεξη-Εισήγηση	√	√				√
Ερωτήσεις - Απαντήσεις	√	√				
Συζήτηση	√	√	√			
Καταιγισμός Ιδεών	√		√		√	
Ασκήσεις		√	√		√	√
Επίδειξη	√				√	√
Ομάδες Εργασίας	√	√	√	√	√	√
Μελέτη Περίπτωσης	√	√	√		√	√
Παιχνίδι Ρόλων	√		√		√	
Προσομοίωση	√		√		√	
Λύση Προβλήματος	√	√	√		√	√
Αυτό-κατευθυνόμενη Μάθηση		√		√	√	√
Συνέντευξη Ειδικού	√					

Ο ρόλος του εκπαιδευτή

Ο ρόλος του εκπαιδευτή αναδεικνύεται ως καθοριστικός στη διαμόρφωση ενός δυναμικού και υποστηρικτικού μαθησιακού περιβάλλοντος, όπου παιδαγωγικές τεχνικές και ψηφιακά συνεργατικά εργαλεία συνδυάζονται λειτουργικά και συμπληρωματικά. Ο εκπαιδευτής καλείται να σχεδιάζει μεθοδικά τις διδακτικές του παρεμβάσεις, βασιζόμενος σε σαφή παιδαγωγικά κριτήρια και στοχεύοντας στην επίτευξη συγκεκριμένων μαθησιακών στόχων, ώστε να διασφαλίζεται η αποτελεσματικότητα της μάθησης και η ενεργή συμμετοχή των εκπαιδευομένων (Καψάλης & Παπασταμάτης, 2013). Παράλληλα, απαιτείται να διαθέτει ουσιαστικές γνώσεις και δεξιότητες στη χρήση συνεργατικών ψηφιακών εργαλείων, κατανοώντας σε βάθος τις παιδαγωγικές τους δυνατότητες.

Εξίσου κρίσιμη είναι η ικανότητά του να ενισχύει την ομαδική συνεργασία και να προάγει ένα κλίμα αμοιβαίας εμπιστοσύνης και ανοιχτού διαλόγου, στο οποίο οι εκπαιδευόμενοι νιώθουν ασφαλείς να εκφραστούν και να αναλάβουν πρωτοβουλίες. Η υπερβολική καθοδήγηση θα πρέπει να αποφεύγεται, καθώς μπορεί να περιορίσει την αυτενέργεια και την αυτονομία των συμμετεχόντων. Η εκπαίδευση ενηλίκων απαιτεί λεπτές ισορροπίες μεταξύ υποστήριξης και ελευθερίας.

Ο σύγχρονος εκπαιδευτής καλείται να λειτουργεί ως "κριτικός στοχαστής", αξιολογώντας με αναστοχαστικό τρόπο την αποτελεσματικότητα των τεχνικών και των εργαλείων που χρησιμοποιεί (Brookfield, 2013). Η χρήση ψηφιακών μέσων δεν αρκεί από μόνη της αλλά απαιτείται διαρκής αναστοχασμός ως προς το κατά πόσο οι παρεμβάσεις αυτές ενισχύουν την ουσιαστική μάθηση, προάγουν τη βαθύτερη κατανόηση, την κριτική σκέψη και την ενεργή εμπλοκή των εκπαιδευομένων.

Μελέτη περίπτωσης

Η παρούσα μελέτη περίπτωσης επικεντρώνεται στην ανάλυση των εκπαιδευτικών τεχνικών που εφαρμόζονται στα μαθήματα του τμήματος ψηφιακής πολιτικής της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (ΕΣΔΔΑ). Το ενιαίο δημοσιευμένο πρόγραμμα σπουδών της Σχολής (ΕΣΔΔΑ, 2024) περιλαμβάνει τα μαθήματα όλων των τμημάτων, καθώς και τις αντίστοιχες διδακτικές ενότητες, μαθησιακούς στόχους, διάρκεια (σε ώρες) και τρόπους αξιολόγησης. Για τις ανάγκες της παρούσας ανάλυσης αξιοποιήθηκαν 38 σχέδια μαθημάτων της 30ης Εκπαιδευτικής Σειράς (2024-25). Τα σχέδια αυτά είναι σε μορφή pdf, προσβάσιμα στους σπουδαστές μέσω της εκπαιδευτικής πλατφόρμας e-class της σχολής, ενώ η διάρκεια των μαθημάτων κυμαίνεται ανάμεσα σε 18 και 28 ώρες.

Το πρόγραμμα σπουδών έχει σχεδιαστεί ώστε να υποστηρίζει τόσο τη δια ζώσης όσο και την εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Κατά την περίοδο της πανδημίας Covid-19, εφαρμόστηκε εξ αποστάσεως διδασκαλία μέσω της πλατφόρμας τηλεδιάσκεψης Cisco Webex και αξιοποιήθηκαν ποικίλα ψηφιακά συνεργατικά εργαλεία, όπως αναφέρονται ενδεικτικά στον Πίνακα 2. Η παρούσα μελέτη εστιάζει στις εκπαιδευτικές τεχνικές και στο συνοδευτικό εκπαιδευτικό υλικό που περιλαμβάνονται στα σχέδια μαθήματος, τα οποία επιλέγονται και εφαρμόζονται από τους εκπαιδευτές για την υποστήριξη της μαθησιακής διαδικασίας.

Ο Πίνακας 4 και το Σχήμα 2 απεικονίζουν αναλυτικά τη συχνότητα και την ποικιλία των εκπαιδευτικών τεχνικών που εφαρμόζονται στα μαθήματα του δείγματος (N = 38). Ο αριθμός τεχνικών ανά μάθημα κυμαίνεται από 1 έως 6, με διάμεσο τις 3, γεγονός που φανερώνει έναν βαθμό διαφοροποίησης στις διδακτικές προσεγγίσεις. Ιδιαίτερα τα μαθήματα του τομέα της πληροφορικής καταγράφουν αυξημένη ποικιλία, αξιοποιώντας έως και έξι διακριτές τεχνικές, γεγονός που υποδηλώνει ενδεχομένως μεγαλύτερη εξοικείωση των εκπαιδευτών με εναλλακτικές μορφές μάθησης ή την ανάγκη υποστήριξης ποικίλων μαθησιακών στόχων. Σύμφωνα με το Σχήμα 1, η διάλεξη-εισήγηση αποτελεί την καθολικά εφαρμοζόμενη τεχνική, ενώ συμμετοχικές μέθοδοι, όπως η συζήτηση, η τεχνική ερωτήσεων-απαντήσεων και οι ομάδες εργασίας, εμφανίζονται σε περίπου το ήμισυ των σχεδίων, υποδεικνύοντας την ύπαρξη τάσεων προς πιο ενεργητικές μορφές μάθησης. Αντίθετα, πιο βιωματικές τεχνικές όπως η προσομοίωση και το παιχνίδι ρόλων καταγράφονται σπανίως, γεγονός που πιθανώς οφείλεται σε πρακτικούς περιορισμούς ή σε έλλειψη σχετικής εκπαιδευτικής κατάρτισης.

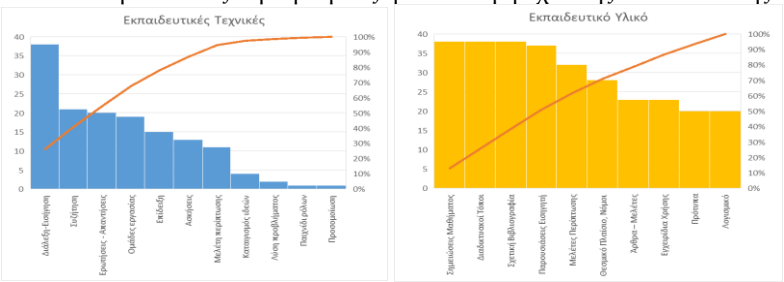

Σχήμα 1. Εκπαιδευτικές τεχνικές και εκπαιδευτικό υλικό μαθημάτων

Όσον αφορά το εκπαιδευτικό υλικό, κυριαρχούν οι σημειώσεις της Σχολής, οι διαδικτυακοί τόποι, η βιβλιογραφία και οι παρουσιάσεις των εισηγητών, συνθέτοντας ένα βασικό αλλά επαρκές υπόβαθρο υποστήριξης της διδακτικής διαδικασίας. Πιο εξειδικευμένοι πόροι, όπως πρότυπα, λογισμικά και εγχειρίδια χρήσης, αξιοποιούνται περιορισμένα και σχεδόν αποκλειστικά σε μαθήματα πληροφορικής, γεγονός που αναδεικνύει δυνατότητες περαιτέρω εμπλουτισμού του υλικού διδασκαλίας με στοχευμένα εργαλεία ανά γνωστικό αντικείμενο.

Πίνακας 4. Εκπαιδευτικό υλικό και εκπαιδευτικές τεχνικές των μαθημάτων ΕΣΔΔΑ

				Εκπαιδευτικό Υλικό											Εκπαιδευτικές Τεχνικές										
ΑΑ	**Φάση Σπουδών**	**Ονομασία Μαθήματος**	**Κωδικός**	**Σημειώσεις Μαθήματος**	**Παρουσιάσεις Εισηγητή**	**Μελέτες Περιπτώσεις**	**Άρθρα - Μελέτες**	**Θεσμικό Πλαίσιο, Νόμοι**	**Πρότυπα**	**Εγχειρίδια Χρήσης**	**Λογισμικό**	**Διαδικτυακοί Τόποι**	**Σχετική Βιβλιογραφία**	**ΣΥΝΟΛΑ ΥΛΙΚΟΥ**	**Διάλεξη-Εισήγηση**	**Ερωτήσεις - Απαντήσεις Συζήτηση**	**Καταιγισμός ιδεών**	**Ασκήσεις**	**Επίδειξη**	**Ομάδες εργασίας**	**Μελέτη περιπτώσεις**	**Παιχνίδι ρόλων**	**Προσομοίωση**	**Λύση προβλήματος**	**ΣΥΝΟΛΑ ΤΕΧΝΙΚΩΝ**
1	Κοινή	Ανάπτυξη Δεξιοτήτων στην Αγγλική Γλώσσα	L_KF117	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	**10**	√			√	√		√				**4**
2	Κοινή	Δημόσιες Ψηφιακές Πολιτικές	L_KF-ΔΥΚΦ-15	√	√	√		√	√			√	√	**7**	√	√	√		√						**4**
3	Κοινή	Δημοσιονομική διαχείριση και εποπτεία στο πλαίσιο της Ε.Ε.	L_KF113	√	√	√	√	√	√			√	√	**8**	√					√	√				**3**
4	Κοινή	Δίκαιο και Πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης	L_KF105	√	√	√		√				√	√	**6**	√	√	√								**3**
5	Κοινή	Διοικητικό δίκαιο	L_KF104	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	**10**	√		√	√			√				**4**
6	Κοινή	Δυναμική της Ομάδας και Συνεργασία	L_KF110	√	√	√			√			√	√	**6**	√		√		√	√		√			**5**
7	Κοινή	Ηγεσία και διαχείριση ανθρώπινου δυναμικού	L_KF109	√	√	√	√					√	√	**6**	√						√	√			**3**
8	Κοινή	Κώδικας Δημοσίων Υπαλλήλων, Στοχοθεσία και Αξιολόγηση	L_KF106	√	√	√		√				√	√	**6**	√		√		√						**3**
9	Κοινή	Μεθοδολογία Έρευνας	L_KF108	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	**10**	√						√				**2**
10	Κοινή	Οικονομική διακυβέρνηση στην Ε.Ε.	L_KF112	√	√	√	√					√	√	**6**	√				√	√	√				**4**
11	Κοινή	Πολιτικές και αποφάσεις βασισμένες σε δεδομένα	L_KF111	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	**10**	√							√			**2**
12	Κοινή	Στρατηγικός Σχεδιασμός και Διοίκηση	L_KF107	√	√	√	√	√		√		√	√	**8**	√		√								**2**
13	Κοινή	Συνταγματική οργάνωση της Δ.Δ.	L_KF101	√	√	√	√	√				√	√	**7**	√	√	√								**3**
14	Κοινή	Ψηφιακά Εργαλεία Συνεργασίας και Δημιουργίας Περιεχομένου	L_KF115	√	√	√						√	√	**5**	√	√	√				√	√		√	**6**
15	Κοινή	Ψηφιακές δεξιότητες διαχείρισης διοικητικής πληροφορίας	L_KF116	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	**10**	√					√					**2**
16	Κοινή	Ψηφιακή Διακυβέρνηση	L_KF114	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	**10**	√		√		√						**3**
17	Α Ειδική	Ανάλυση και Σχεδίαση Πληροφοριακών Συστημάτων	L_AEID_DP115	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	**10**	√	√	√			√	√	√			**6**
18	Α Ειδική	Απλούστευση, Μοντελοποίηση και Διαχείριση Διαδικασιών	L_AEID_DP107	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	**10**	√					√	√			√	**4**
19	Α Ειδική	Βασικές Αρχές Καλής Νομοθέτησης	L_AEID_DP110	√	√	√	√	√	√			√	√	**9**	√	√	√								**3**
20	Α Ειδική	Βασικές Αρχές Πληροφοριακών Συστημάτων	L_AEID_DP102	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	**10**	√	√	√			√		√			**5**
22	Α Ειδική	Δημόσιες Συμβάσεις: Προγραμματισμός, Ανάθεση, Εκτέλεση	L_AEID_DP105	√		√	√	√		√		√	√	**7**	√	√			√						**3**
23	Α Ειδική	Διαχείριση Έργων με τη Μεθοδολογία PM2 της ΕΕ	L_AEID_DP109	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	**10**	√							√			**2**
21	Α Ειδική	Εισαγωγή της Καινοτομίας στον Δημόσιο Τομέα	L_AEID_DP108	√	√	√						√	√	**5**	√	√	√	√	√		√				**6**
24	Α Ειδική	ΕΣΠΑ 2021-2027: Στόχοι Πολιτικής- Αρχιτεκτονική- Διαχείριση	L_AEID_DP104	√	√	√		√				√	√	**6**	√		√				√		√		**4**
25	Α Ειδική	Η Προοπτική Διερεύνηση (Foresight) στη Δημόσια Διοίκηση	L_AEID_DP111	√	√			√		√		√	√	**6**	√					√					**2**
26	Α Ειδική	Οικονομία των δεδομένων (Data economy)	L_AEID_DP118	√	√	√				√	√	√	√	**7**	√	√	√								**3**
27	Α Ειδική	Ψηφιακά Συστήματα Δημόσιας Διοίκησης	L_AEID_DP116	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	**10**	√	√	√			√					**4**
28	Α Ειδική	Ψηφιακές Υποδομές Δ.Δ.	L_AEID_DP119	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	**10**	√										**1**
29	Β Ειδική	Ανάπτυξη Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων	L_BEID_DP109	√	√							√	√	**5**	√	√	√		√	√					**5**
30	Β Ειδική	Ανάπτυξη Λογισμικού και Συστήματα Διαχείρισης Περιεχομένου	L_BEID_DP115	√	√					√	√	√	√	**6**	√	√	√		√	√	√				**6**
31	Β Ειδική	Διάστημα - Δορυφόροι: Πολιτικές Και Εφαρμογές	L_BEID_DP114	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	**10**	√	√	√				√				**4**
32	Β Ειδική	Διαχείριση Δεδομένων και Στατιστική Επεξεργασία	L_BEID_DP103	√	√	√				√	√	√	√	**7**	√	√	√		√	√	√				**6**
33	Β Ειδική	Κυβερνοασφάλεια στη Δημόσια Διοίκηση	L_BEID_DP112	√	√			√				√	√	**5**	√	√					√	√			**4**
34	Β Ειδική	Προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα	L_BEID_DP102	√	√	√	√	√				√	√	**7**	√			√			√	√			**4**
35	Β Ειδική	Σχεδιασμός και Ανάπτυξη Διαδικτυακών Εφαρμογών	L_BEID_DP108	√	√				√	√	√	√	√	**7**	√	√			√	√	√			√	**6**
36	Β Ειδική	Τεχνολογίες Αιχμής	L_BEID_DP113	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	**10**	√	√					√	√			**4**
37	Β Ειδική	Υπηρεσίες Διαδικτύου και Τεχνολογίες Ανταλλαγής Δεδομένων	L_BEID_DP112	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	**10**	√	√			√	√		√			**5**
38	Β Ειδική	Ψηφιακή Κοινωνία - Ψηφιακή Πολιτειότητα	L_BEID_DP111	√	√			√				√	√	**5**	√	√	√			√	√				**5**
		ΣΥΝΟΛΑ ΑΝΑ ΜΑΘΗΜΑ		**38**	**37**	**32**	**23**	**28**	**20**	**23**	**20**	**38**	**38**		**38**	**20**	**21**	**4**	**13**	**15**	**19**	**11**	**1**	**1**	**2**

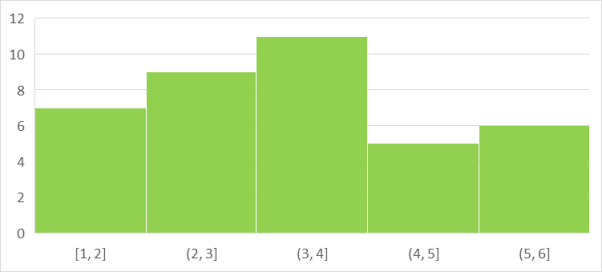

Σχήμα 2. Κατανομή αριθμού εκπαιδευτικών τεχνικών ανά μάθημα

Συμπεράσματα και προτάσεις

Η παρούσα μελέτη εξετάζει τη σχέση μεταξύ εκπαιδευτικών τεχνικών και συνεργατικών ψηφιακών εργαλείων, αναδεικνύοντας τη συμβολή των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνιών (ΤΠΕ) στην ενίσχυση της ενεργητικής και συνεργατικής μάθησης στο πεδίο της εκπαίδευσης ενηλίκων. Η ανάλυση σχεδίων διδασκαλίας στο τμήμα Ψηφιακής Πολιτικής της ΕΣΔΔΑ καταδεικνύει την επικράτηση παραδοσιακών τεχνικών, όπως η διάλεξη, η συζήτηση, οι ερωτήσεις-απαντήσεις και η ομαδική εργασία. Στην πλειονότητα των μαθημάτων συνδυάζονται δύο έως τέσσερις τεχνικές, ενώ στο γνωστικό πεδίο της πληροφορικής παρατηρείται αξιοποίηση ευρύτερου φάσματος μεθόδων και μορφών υλικού. Το λεξοσύννεφο στο Σχήμα 3 απεικονίζει τη συχνότητα εμφάνισης των τεχνικών, με το μέγεθος των λέξεων να αντικατοπτρίζει τη σχετική χρήση τους.

Τα πρώτα ευρήματα καταδεικνύουν σαφή προτίμηση σε πιο παραδοσιακές προσεγγίσεις, γεγονός που ενδέχεται να αντανακλά είτε περιορισμένη επιμόρφωση των εκπαιδευτών είτε την έλλειψη σταθερού υποστηρικτικού πλαισίου για την εφαρμογή καινοτόμων και βιωματικών μεθόδων. Η ενσωμάτωση συνεργατικών ψηφιακών εργαλείων δεν αποτελεί απλώς τεχνολογική καινοτομία, αλλά συνιστά παιδαγωγική αναγκαιότητα, καθώς ενισχύει τη βιωματική, συμμετοχική και στοχαστική μάθηση, μετασχηματίζοντας τον ρόλο του εκπαιδευτή σε εμψυχωτή και παιδαγωγικό σχεδιαστή.

Στο πλαίσιο αυτό, προτείνονται τέσσερις στοχευμένες παρεμβάσεις για τον εμπλουτισμό της διδακτικής πρακτικής στην ΕΣΔΔΑ. Πρώτον, την αξιοποίηση εργαλείων συν-δημιουργίας (όπως το Miro ή το Padlet) για ομαδική επεξεργασία μελετών περίπτωσης και αποθήκευση των αποτελεσμάτων σε κοινά αποθετήρια, ενισχύοντας τη συνεργατική διάσταση της μάθησης. Δεύτερον, την ανάπτυξη δομημένου ασύγχρονου μαθησιακού περιβάλλοντος με μικροδραστηριότητες επιτρέποντας την εξατομίκευση του ρυθμού μάθησης και ενδυνάμωση της αυτενέργειας των εκπαιδευομένων. Τρίτον, την καθιέρωση ατομικών ψηφιακών portfolios αναστοχασμού ως εργαλείο προσωπικής και επαγγελματικής ανάπτυξης. Τέταρτον, την ενσωμάτωση διαδραστικών ψηφιακών βοηθών ή εξειδικευμένων chatbots που θα προσφέρουν καθοδήγηση, απάντηση σε εξειδικευμένες ερωτήσεις με άμεση ανατροφοδότηση, ιδιαίτερα χρήσιμες σε ομάδες εκπαιδευομένων με ετερογενές γνωστικό υπόβαθρο (όπως μηχανικοί, οικονομολόγοι, νομικοί, κοινωνικές επιστήμες).

Πρέπει ωστόσο να επισημανθεί ότι η μελέτη περιορίζεται από το μικρό μέγεθος του δείγματος σχεδίων διδασκαλίας, γεγονός που δεν επιτρέπει την εξαγωγή γενικευμένων συμπερασμάτων για το σύνολο της εκπαιδευτικής πρακτικής στην ΕΣΔΔΑ. Συνεπώς, προτείνεται η επέκταση της έρευνας ώστε να καλύψει το σύνολο των τμημάτων της Σχολής, καθώς και τα επιμορφωτικά προγράμματα του Ινστιτούτου Επιμόρφωσης του ΕΚΔΔΑ (ΙΝΕΠ, 2024). Η συγκέντρωση και αποθήκευση των σχεδίων διδασκαλίας σε σχεσιακές βάσεις δεδομένων θα μπορούσε να διευκολύνει ουσιαστικά την υλοποίηση μελλοντικών ερευνών μεγαλύτερης κλίμακας.

Σχήμα 3. Συχνότητα χρήσης εκπαιδευτικών τεχνικών στα μαθήματα

Αναφορές

Bates, A. T. (2015). *Teaching in a digital age*. Tony Bates Associates Ltd.

Bonk, C. J., & Khoo, E. (2014). *Adding some TEC-VARIETY: 100+ activities for motivating and retaining learners online*. Open World Books.

Brookfield, S. (2013). Teaching for critical thinking. *International Journal of Adult Vocational Education and Technology (IJAVET), 4*(1), 1-15.

Conole, G., & Alevizou, P. (2010). *A literature review of the use of Web 2.0 tools in higher education*. Open University. https://s3.eu-west-2.amazonaws.com/assets.creode.advancehe-document-manager/documents/hea/private/conole_alevizou_2010_1568036804.pdf

Courau, S. (2000). *Τα βασικά Εργαλεία του εκπαιδευτή ενηλίκων* (Ε. Μουτσόπουλος, Μετ.). Ελληνικές Εκδόσεις.

Duch, B. J., Groh, S. E., & Allen, D. E. (2001). *The power of problem-based learning: A practical "how to" for teaching undergraduate courses in any discipline*. Stylus Publishing.

Jarvis, P. (2004). *Συνεχιζόμενη εκπαίδευση και κατάρτιση: Θεωρία και πράξη* (Α. Μανιάτη, Μετ.). Μεταίχμιο.

Joyce, B., Weil, M., & Calhoun, E. (2009). *Models of teaching* (Ν. Κουβάρκου, Μετ.). Pearson.

Knowles, M. S., Holton, E. F., & Swanson, R. A. (2015). *The adult learner: The definitive classic in adult education and human resource development* (8th ed.). Routledge.

Laurillard, D. (2012). *Teaching as a design science: Building pedagogical patterns for learning and technology*. Routledge.

Mattar, J., Santos, C. C., & Cuque, L. M. (2022). Analysis and comparison of international digital competence frameworks for education. *Education Sciences, 12*(12), 932.

Noyé, D., & Piveteau, J. (1999). *Πρακτικός Οδηγός του Εκπαιδευτή* (Ε. Ζέη, Μετ.). Μεταίχμιο.

Redecker, C., Leis, M., Leendertse, M., Punie, Y., Gijsbers, G., Kirschner, P., Stoyanov, S., & Hoogveld, B. (2011). *The future of learning: Preparing for change* (EUR 24960 EN). Publications Office of the European Union. https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC66836

Rogers, A. (1999). *Η εκπαίδευση ενηλίκων* (Μ. Τόμπρου & Μ. Κ. Παπαδοπούλου, Μετ.). Μεταίχμιο.

Silberman, M. L., & Biech, E. (2015). *Active training: A handbook of techniques, designs, case examples, and tips* (4th ed.). John Wiley & Sons.

Vuorikari, R., Kluzer, S., & Punie, Y. (2022). *DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens – With new examples of knowledge, skills and attitudes*. Publications Office of the European Union. https://data.europa.eu/doi/10.2760/115376

Γιαβρίμης, Π. (2016). *Θεωρίες μάθησης ενηλίκων*. Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Κοινωνιολογίας.

ΕΟΠΠΕΠ. (2014). *Τράπεζα θεμάτων. Ερωτήσεις – απαντήσεις. Πιστοποίηση εκπαιδευτικής επάρκειας εκπαιδευτών μη τυπικής εκπαίδευσης* (σσ. 138–177). ΕΟΠΠΕΠ. https://www.eoppep.gr/images/TP_2014_FINAL.pdf

ΕΣΔΔΑ - Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης. (2024). *Πρόγραμμα σπουδών 30ης σειράς*. https://www.ekdd.gr/wp-content/uploads/2025/06/Πρόγραμμα-Σπουδών-ΕΣΔΔΑ-Λ-Σειράς-τελικο-21052025.pdf

ΙΝΕΠ - Ινστιτούτο Επιμόρφωσης. (2024). *Κατάλογος Επιμορφωτικών Προγραμμάτων του ΙΝΕΠ*. https://www.ekdd.gr/επιμόρφωση/συμμετοχή-στην-επιμόρφωση/κατάλογος-προγραμμάτων

Καραλής, Θ. (2013). *Κίνητρα και εμπόδια για τη συμμετοχή των ενηλίκων στη δια βίου εκπαίδευση*. ΙΝΕ ΓΣΕΕ – ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ.

Καψάλης, Γ. Α., & Παπασταμάτης, Α. (2013). *Εκπαίδευση ενηλίκων: Γενικά εισαγωγικά θέματα*. Ελληνικές Εκδόσεις.

Κόκκος, Α. (2005α). *Μεθοδολογία εκπαίδευσης ενηλίκων – Τόμος Α: Θεωρητικό πλαίσιο και προϋποθέσεις μάθησης*. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Κόκκος, Α. (2005β). *Εκπαίδευση ενηλίκων: Ανιχνεύοντας το πεδίο*. Μεταίχμιο.

Κοσσυβάκη, Φ. (2004). *Εναλλακτική διδακτική: Προτάσεις για μετάβαση από τη διδακτική του αντικειμένου στη διδακτική του ενεργού υποκειμένου*. Gutenberg.

Μανουσαρίδης, Ζ., Στεφανίδης, Β., Φραγκίδου, Α., & Ναθαναήλ, Α. (2017). Βάσει σεναρίου ηλεκτρονική μάθηση. *Πρακτικά Συνεδρίου ΠΕΚΑΠ 2017* (σΣ. 1-9). ΠΕΚΑΠ. http://synedrio.pekap.gr/praktika/11o/ergasies/anakoinoseis/pekap2017-final18.pdf